

Joanna SZKLARZ * (Uniwersytet w Siedlcach, Polska)

Paweł Janiszewski: *Mroczna Selene. Magiczny rytuał sprowadzania księżycy z niebios w epoce antycznej*. ISBN 978-83-235-5964-1

W 2023 roku nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego w ramach programu „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza” ukazała się monografia autorstwa dr. hab. Pawła Janiszewskiego zatytułowana: *Mroczna Selene. Magiczny rytuał sprowadzania księżycy z niebios w epoce antycznej*. Pozycja ta jest wynikiem pracy Autora nad tematem od 2016 r. (z wyłączeniem lat 2019-2021 poświęconych projektowi: „Brakujące ogniwo. Zaginiona łacińska historiografia cesarstwa późnorzymskiego (III-V wiek)”). *Mroczna Selene* została zrecenzowana przez prof. dr. hab. Włodzimierza Langauera oraz prof. dr. hab. Ewę Wiprzycką-Bravo.

Paweł Janiszewski jest absolwentem historii na Uniwersytecie Warszawskim (1992). W 1998 pod kierunkiem Ewy Wiprzyckiej obronił doktorat: *Kłęski żywiołowe oraz rzadkie zjawiska atmosferyczne i astronomiczne w historiografii konfliktów religijnych przelomu IV i V wieku*. W roku 2007, również na Uniwersytecie Warszawskim, otrzymał stopień dr. habilitowanego. Od 1998 roku pracuje na Uniwersytecie Warszawskim – w Instytucie Historycznym a od 2020 na Wydziale Historii. Jego szerokie zainteresowania badawcze to przede wszystkim różne nurty intelektualne, filozofia, religia oraz historiografia antyczna ze szczególnym uwzględnieniem Cesarstwa Rzymskiego, co uwidoczni się w jego licznych publikacjach krajowych i międzynarodowych.

Do najważniejszych publikacji zalicza się artykuły: „Why can't we see demons? The Evagrian concept of the structure of bodies originating from three parallel material worlds, in the context of Aristotelian quality theory”, *Palamedes* 3 (2008), 189-207 oraz „Spuma lunaris. Bringing the moon down to earth, extraction of ‘moon foam’ and its use in ancient magic”, *Palamedes* 12 (2017/2018), 37-59. Janiszewski jest również autorem wielu monografii jak: „*The Missing Link. Greek Pagan Historiography in the Second Half of the Third Century and in the Fourth Century AD*”, „*The Journal of Juristic Papyrology. Supplement VI*”, Warszawa 2006

* ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1996-8543>. js43@stud.uws.edu.pl

(ss. 532); *Panthera – ojciec Jezusa. Geneza idei, antyczne przekazy, późniejsze polemiki*, Warszawa 2013 (ss. 437); P. Janiszewski, K. Stebnicka, E. Szabat, *Prosopography of Greek Rhetors and Sophists of the Roman Empire*, Oxford University Press 2015 (ss. 450) oraz *Afrodyta Urania. Fizyczne, mistyczne i teurgiczne teofanie niebiańskiej bogini w czasach późnego antyku (relacje i asocjacje)*, Warszawa 2017 (ss. 462), poruszającej temat rytuałów magicznych związanych ze słońcem i gwiazdami.

Mroczna Selene. Magiczny rytuał sprowadzania księżyca z niebios w epoce antycznej to rozległa, podzielona na dwie części monografia poświęcona rytuałom magicznym powiązanim z zaćmieniem księżyca oraz nietypowym momentom jego cyklu. Ramy czasowe badanego zagadnienia to V w. p.n.e.-VII w. n.e. Ze względu na brak źródeł z Bliskiego Wschodu (poza wspomnianym i opisanym krótko donosem pochodzącym z Niniwy, VII w. p.n.e.) Janiszewski ograniczył zakres źródeł do Grecji oraz Cesarstwa Rzymskiego. Autor przedstawia blisko sto tekstów pisanych, gdzie pojawiają się wzmianki na temat rytuału oraz dwa przedstawienia ikonograficzne opisane w początkowej części monografii.

Jak wspomniano, monografia składa się z dwóch głównych części. Część pierwsza (A) „Sprowadzenie księżyca z niebios w źródłach antycznych” to rozległy wykaz tekstów, w których można odnaleźć wzmianki na temat rzeczonoego rytuału, informacje na temat autorów, samego tekstu oraz kontekst kulturowo-historyczny; oraz części drugiej (B) „Pięć studiów o sprowadzeniu księżyca z niebios”, gdzie analizie poddane są najważniejsze kwestie związane z samym rytuałem sprowadzenia księżyca na ziemię. Całość poprzedza „Wstęp”, w którym Autor wyjaśnia zakres pracy, podstawy źródłowe, obecny stan badań nad tematem, strukturę pracy, umieszcza również podziękowania i dedykacje recenzentom, którzy byli jego profesorami, kolegom, oraz studentom, z którymi przeprowadzane podczas zajęć dyskusje na opisany w monografii temat niejednokrotnie stały się dla Janiszewskiego inspiracją. Przed częścią główną znajduje się również „Wykaz skrótów”.

W Części pierwszej (A) „Sprowadzenie księżyca z niebios w źródłach antycznych”, znajduje się 14 rozdziałów grupujących omawiane teksty ze względu na okres i miejsce ich powstania oraz dominujące w danym okresie nurty literackie i myślowe. I tak w rozdziale II „Najstarsze greckie świadectwa pisane z czasów klasycznych i wczesnohellenistycznych (V-III wiek p.n.e.)” znajdują się prace m. in. Sofrona z Syrakuz, Arystofanesa, Memandera czy Apolloniosa z Rodos. W rozdziale VII „Literatura badawcza I wieku” znajdziemy informacje o dziełach Seneki i Pliniusza. W rozdziale XIII „Literatura chrześcijańska (II-VI wiek)” możemy przeczytać o Pseudo-Hipolicie, Maksymusie z Turynu czy o Cezarym z Arles. Konstrukcja ta czyni część (A) przejrzystą i łatwą do nawigacji. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż Autor cytując teksty źródłowe podaje wersję polskojęzyczną oraz oryginalną dla wybranych, najistotniejszych fragmentów.

W części drugiej (B) „Pięć studiów o sprowadzeniu księżycy z niebios” znajduje się pięć obszernych rozdziałów. W rozdziale I „Endymion czy Pan? W poszukiwaniu mitu ajtologicznego” umieszczone są informacje i rozważania na temat mitów poświęconych tym dwóm postaciom i ich związków z boginią Selene. Rozdział II „Cztery alchemiczne kolory księżycy” omawia barwy: białą, czarną, żółtą i czerwoną w rytuałach księżycowych, ich elementarne znaczenie w antyku oraz alchemiczny proces *nigredo – albedo – citrinitas – rubedo*. Rozdział III „Zwierciadło magów, wróżbitów i filozofów” poświęcony jest znaczeniu lustra podczas obrzędów magicznych. Rozdział IV „Pianka księżycowa (*spuna lunaris*), jej pozyskiwanie i wykorzystywanie w antycznej oraz późniejszej magii” nie tylko wyjaśnia to zjawisko w starożytności ale również odwołuje się do jego obecności w magii XIX i XX wieku. Ostatni, rozdział, V, „*Spiżowy demon*. Bicie w brąz jako czynność odpędzająca wszelki zaćmienie księżycy” skupia się na roli tego stopu metali w rytuale magicznym w kulturze greckiej, rzymskiej ale też chrześcijańskiej. Autor tutaj również nawiązuje do szerszego kontekstu kulturowego.

W dalszej części monografii znajdują się: „Zakończenie”, w którym Autor odnosi się do rytuału sprowadzenia księżycy w późniejszych tekstach; „Bibliografia”; oraz trzy indeksy. Pierwszy z nich, „Indeks postaci antycznych, średniowiecznych i nowożytnych” jest typową pomocą ułatwiającą nawigację w tekście. Podobnie trzeci, „Indeks nazw geograficznych”. Na szczególną uwagę zasługuje indeks drugi, „Indeks badaczy nowożytnych i współczesnych”, szczególnie istotny dla osób zainteresowanych przeprowadzeniem głębszych badań nad tematem.

Monografia *Mroczna Selene. Magiczny rytuał sprowadzania księżycy z niebios w epoce antycznej* jest dziełem obszernym, napisanym naukowym, jednak przystępnym językiem. Autor poruszone problemy wyjaśnia w sposób logiczny, łatwy do zrozumienia nawet dla osób nie zajmujących się na co dzień badaniami naukowymi. Te cechy, oraz niezwykle interesujący temat, czyni książkę dr. hab. Janiszewskiego pozycją polecaną nie tylko doświadczonym badaczom ale też młodzieży, która dopiero zaczyna wkraczać w świat naukowy. Jest to dzieło, które w równym stopniu może okazać się pomocne historykowi badającemu kulturę antyczną jak i literaturoznawcom tamtej epoki. Przede wszystkim jest to jednak bardzo ciekawa lektura przybliżająca intrygujący rytuał „sprowadzania księżycy z niebios w epoce antycznej”.

Jak cytować: SZKLARZ, J.. (2023). Paweł Janiszewski: *Mroczna Selene. Magiczny rytuał sprowadzania księżycy z niebios w epoce antycznej*. ISBN 978-83-235-5964-1. *Officina Historiae* 6, 105-107.

© 2023 The Author(s). This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC BY-ND) 4.0 license.